

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті виявляються провідні чинники розвитку неформальної освіти дорослих в Україні, розкривається її значення на сучасному етапі розвитку суспільства; визначаються та обґрунтовуються теоретичні засади неформальної освіти; наведено приклади неформальної освіти дорослих в Україні, висвітлено її основні характеристики. Доведено, що навчальний гурток, Вищу народну школу, Університет третього віку можна розглядати як певну педагогічну модель освіти дорослих, яка містить широкі потенційні можливості для неперервної освіти.

Ключові слова: неперервна освіта, освіта дорослих, неформальна освіта, навчальний гурток, народна вища школа.

Н. А. Терехина

Сумский государственный

педагогический университет

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НЕФОРМАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ВЗРОСЛЫХ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье выявляются ведущие факторы развития неформального образования взрослых в Украине, раскрывается ее значение на современном этапе развития общества; определяются и обосновываются теоретические основы неформального образования; приведены примеры неформального образования взрослых в Украине, освещены его основные характеристики. Доведено, что учебный кружок, Высшую народную школу, Университет третьего возраста можно рассматривать как педагогическую модель образования взрослых, которая содержит широкие потенциальные возможности для непрерывного образования.

Ключевые слова: непрерывное обучение, образование взрослых, неформальное образование, учебный кружок, народная высшая школа.

N. O. Terokhina

Sumy State Pedagogical University

PECULARITIES OF NON-FORMAL ADULT EDUCATION IN UKRAINE

Annotation. *The article identifies the major facts of non-formal adult education in Ukraine, reveals its importance to modern society; defines and justifies the theoretical foundations of non-formal education; examples of non-formal adult education in Ukraine and its main features are described. Study circle, Folk high School, University of the Third Age can be described as a pedagogical modal for adult education, which contains a great potential for continuing education.*

Key words: *lifelong learning, adult education, non-formal education, study circle, Folk High School.*

Постановка проблеми. У контексті сучасних вимог освіта має стати масовим рухом і охоплювати всі вікові категорії населення. Як було заявлено на зустрічі глав держав і урядів країн Європейського Союзу у Лісабоні у березні 2000 р., Європа вступає в нову епоху, яка отримала назву «Століття знань». Той факт, що знанням та освіченості громадян надається таке велике значення, свідчить про перегляд традиційних уявлень про навчання, трудову діяльність і життя в цілому, і про висунення на перший план навчання протягом усього життя як умови успішного переходу до економіки і суспільства, заснованим на знаннях [2,6].

Починаючи з другої половини ХХ ст.. освіта дорослих в Україні розширила свої межі. Формальна освіта не може повністю забезпечити пізнавальні потреби громадян. Суттєвого впливу набуває підтримка і розвиток неформальної освіти. Асамблея Ради Європи (2000) розробила рекомендації «Про неформальну освіту», в якій підтверджується, що неформальна освіта є важливою частиною неперервного навчання для адаптації у постійно змінюваному середовищі [7]. Адже, неформальна освіта може стати певним джерелом компетентності сучасної людини та пусковим механізмом до освіти впродовж життя.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблемам освіти дорослих взагалі та неформальній освіті дорослих, зокрема, присвячені роботи таких науковців, як Д. Антонової, І. Беюл, Л. Ведернікової, С. Вершловського, В. Гаргай, В. Давидової, С. Змєйова, Т. Зотової, С. Коваленко, Н. Ничкало, О. Митіної, О. Огієнко, К. Онушкіної, І.

Фокіної, О. Хахубія та ін. Хоча предметом досліджень науковців був широкий спектр теоретичних і практичних проблем освіти дорослих, проте питанням форм та методів неформальної освіти дорослих, яка розвивається швидкими темпами в інших країнах світу у нашій країні не приділялася належна увага.

Мета статті. Звідси, *метою нашої статті* стає охарактеризувати форми, методи та шляхи розвитку неформальної освіти дорослих, дослідити особливості організації неформальної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Нами було досліджено, що Україна має прадавні традиції у справі освіти дорослих людей. Київський князь Володимир Мономах у свій час взяв на себе місію духовного просвітника народу. І дотепер цікавими для педагогіки є його «Повчання». Просвітня діяльність дорослих, їх навчання та виховання у 20-30 роках ХХ ст.. відбувалися в загальноосвітньому «Селянському університеті», очолюваному М. Галущинським, який започаткував у нашому національному русі нову епоху національної освіти – українську андрагогіку. Микола Іванович Пирогов – геніальний хірург і експериментатор, був ще й видатним організатором, талановитим вихователем і педагогом. Багато років свого життя учений присвятив педагогічній діяльності і зробив неоціненний внесок у педагогічну науку, в історію якої увійшов як реформатор народної освіти. Він боровся за доступність освіти для народу, відкриваючи недільні школи для дітей і дорослих. Перша недільна школа була відкрита 11 жовтня 1859 року в приміщенні Києво-Подільського повітового дворянського училища. У ній навчалося понад сто учнів. Це були кравці і шевці, столяри і маляри, токарі, особи без професії. Заняття проводилися у святкові та недільні дні. Особливістю було те, що учні навчалися безкоштовно, а вчителі (серед них: М. П. Старицький, М. П. Драгоманов, А. П. Свидницький та ін..) працювали добровільно. Т. Г. Шевченко покладав на школи великі надії, як на один із головних навчальних закладів для народу, надавав матеріальну допомогу, спеціально для недільних шкіл писав і видав навчальну літературу. 31 січня

1860 року була організована перша жіноча недільна школа. Школи відкривалися для арештантів у тюремних будинках, для солдат у саперних бригадах. За прикладом Києва недільні школи почали працювати у Ніжині, Харкові, Полтаві, Чернігові, на Волині та Поділлі, а згодом у багатьох містах Росії. Але, на жаль, недільні школи проіснували недовго. У 1862 році вони були закриті через те, що в них поширювалися демократичні ідеї, які сприяли посиленню в народі ненависті до всієї системи самодержавства [3].

Сьогодні освіта розглядаються як відкритий процес, що відбувається не тільки в стінах навчальних закладів і не тільки під керівництвом викладачів-професіоналів, а всюди і під впливом тих осіб, що володіють певним досвідом і прагнуть передати його іншим. Важливими складовими сучасної системи освіти є формальна, неформальна та інформальна освіта. На нашу думку, тільки їх тісний взаємозв'язок може забезпечити реалізацію концепції освіти впродовж життя, яка є запорукою ефективності розвитку держави та суспільства. Необхідно зазначити, що формальній освіті завжди приділялася належна увага, а потенціал неформальної освіти недооцінювався.

Неформальна освіта – це будь яке одержання нової інформації про різні сторони життя за допомогою навчання через курси, секції, гуртки за інтересами, відвідування церкви та інше. У межах цього виду освіти, як правило, не потрібні умови для початку навчання (вікові межі, рівень попередньої підготовки та ін.), не ставляться жорстокі вимоги до часу, місця, форм і методів навчання, термінів, що дає змогу включитися до процесу навчання значно більшій кількості людей ніж у формальну освіту. Неформальна освіта відрізняється тим, що в ній беруть участь ті, чий плани, цілі, основний зміст приймаються всіма членами групи, хто разом створили одну програму [1].

Нами було досліджено, що неформальною освітою дорослих в Україні найчастіше займаються суспільні некомерційні організації, що розробляють і здійснюють навчальні програми в різних освітніх проектах, займаються підготовкою тренерів для реалізації цих навчальних програм, публікують

навчально-методичну літературу. Діяльність освітніх установ з отримання неформальної освіти заснована на принципах демократизму, відкритості, доступності.

Вважаємо, що Товариство «Знання» України — наймасовіша громадська науково-просвітницька організація нашої держави, засноване 16 січня 1948 р. як Товариство по розповсюдженню політичних і наукових знань. Маючи понад піввіковий досвід роботи, Товариство є своєрідним неформальним інститутом реалізації інтелектуального потенціалу нації з метою задоволення інформаційно-освітніх потреб громадян України. Товариство займається розробкою та впровадженням нових інформаційно-освітніх технологій, працює над створенням потужної інформаційної бази знань. На черзі створення корпоративної обчислювальної мережі на території України, яка забезпечить інтеграцію інтелектуального потенціалу членів Товариства з національним та світовим інформаційними ресурсами. З 1999 р. Товариство «Знання» України очолює Президент — академік НАН України Кремень В. Г. Товариство об'єднує на добровільних засадах десятки тисяч науковців, діячів культури, працівників освіти, охорони здоров'я, сфери виробництва. Організаційно його діяльність забезпечують сотні штатних працівників [8].

На впровадження ідей освіти дорослих в Україні спрямована діяльність Всеукраїнського координаційного бюро Міжнародної громадсько-державної програми «Освіта дорослих України», що створене за сприяння Інституту освіти ЮНЕСКО (з 2000 р.), за його допомогою Україна упродовж 2000-2012 рр. щороку проводить Міжнародні тижні освіти дорослих. Тижні освіти дорослих спрямовані на розвиток форм навчання дорослих: популяризацію навчальних гуртків та ідей народних вищих шкіл; пропонуються ідеї безперервної освіти, саморозвитку людини впродовж всього життя. Склад учасників різний: від робітників, студентів, пенсіонерів, домогосподарок, безробітних до аспірантів, докторантів, і всіх, кого цікавлять проблеми освіти дорослих віком від 16 до 88 років. Останнім часом

ця неурядова організація має вплив на визначення освітньої політики уряду держави.

В Україні Вищі народні школи та навчальні гуртки, як центри неформальної освіти дорослих, з'являються у різних містах та районних центрах. Вони вже успішно діють у Києві, Львові, Кіровограді, Полтаві, Кременчузі, Харкові, Дніпропетровську та ін. ВНС пропонують свої послуги широким верствам дорослого населення. Зміст навчання в школі побудований на безмежній різноманітності інтересів учнів-слухачів і має багато напрямків: історія, література, екологія, краєзнавство, природознавство, психологія, іноземні мови, прикладне мистецтво, фізичне удосконалення, оздоровлення, інформаційні технології, електронні засоби спілкування тощо. Найбільш важливою цінністю школи вважається пануюча атмосфера добра, людяності, поваги, сердечності та любові, дивний клімат, при якому культура стає способом життя, а поняття «вища школа» несе в собі не набуття вузько спрямованої спеціальності, а допомогу людям поважного віку краще зрозуміти себе, навколишній світ, відчувати себе сучасним повноцінним громадянином своєї країни, не обмеженим в своїх можливостях. Вища Народна школа приймає та розвиває основні базові принципи педагогіки народних шкіл країн світу, наслідує багаті традиції вітчизняного просвітництва. Наприклад, у жовтні 2011 р. у Кіровоградському інституті розвитку людини відбувся Третій форум Вищих Народних шкіл Росії і України. Основна мета Форуму пов'язана з ідеєю навчання протягом життя без будь-яких обмежень. Форум передбачав різні форми роботи: тренінги, семінари, круглі столи, екскурсії.

Форуми та Дні освіти дорослих збирають практиків різних форм навчання дорослих як у сфері формальній (інститути післядипломної освіти, центри зайнятості, вищі навчальні заклади) так і неформальній (громадські організації). Форуми навчання дорослих реалізуються за підтримки Міжнародного інституту Німецької асоціації народних університетів DVV –

International. Наприклад, у Львові було започатковано заходи, спрямовані на створення можливостей доступу до різноманітних, в тому числі неформальних програм навчання у дорослому віці. Дні навчання дорослих ініціювали також Західноукраїнський ресурсний центр спільно з об'єднанням «Самопоміч». У межах Днів навчання відбуваються семінари із фінансової грамотності, психології, права, оздоровчі програми та майстер-класи із особистого розвитку. Такі Дні навчання проходили у 2012 р. у Києві, Полтаві, Львові та Криму.

На жаль, безробітні громадяни рідше в порівнянні з зайнятої частиною населення беруть участь у неформальних видах навчання, але обсяг їх участі у тренінгах вище. Доступ до навчання є для безробітних одним з методів почати роботу або знайти нову. Про девіз ЄС «Навчатися ніколи не пізно» не повинні забувати люди, які несуть відповідальність за прийняття рішень у нашій країні [5,7].

Слід додати, що ще однією формою неформальної освіти дорослих – є навчальний гурток, який будується на принципах спільного ухвалення рішень, розподілі відповідальності серед учасників гуртка і свободу у виборі напрямку руху і розвитку в темі. Цей метод прийшов до нас зі Швеції, де він успішно розвивається протягом більше ста років. Теми навчальних гуртків можуть бути самі різні, і основна їх відмінність в тому, що вони можуть бути дуже вузькими. Є, звичайно ж, гуртки з вивчення мов, дизайну і т.д., але набагато більше гуртків на такі теми, які важливі, але знайти однодумців складно [10]. Наприклад: «Коли в сім'ї зростає важкий підліток», «Осінь життя», «Я-мама», «Як підготуватися до Різдва» і багато інших тем, які хвилюють, і які можна обговорювати в групі і спільно шукати рішення. Навчальний гурток відрізняється від інших груп насамперед у тому, що відповідальність за пошук матеріалу лежить на всіх учасниках, і лідеру при цьому не обов'язково, а може бути навіть бажано не бути експертом в темі.

Люди приходять у гурток, щоб разом вивчити тему, знайти рішення, погодити позиції, побудувати стратегію і досягти результату. Тут важливий

досвід кожного учасника, і не менш важливо налагодити обмін досвідом і знаннями. У кожного гуртка є ведучий - це не обов'язково фахівець в темі, а ініціатор і організатор, який вміє підтримувати групу і модернізувати процеси. Навчальні гуртки спрямовані не лише на отримання знань та навичок з певних тем, але й на розвиток лідерських якостей його учасників [4].

Метод із запровадження навчальних гуртків довів свою здатність заповнити ті прогалини у людей, які не можуть закінчити школи чи інші освітні інституції. Ми вважаємо, що він є хорошим зразком гнучкої системи, яку можна застосовувати до певної цільової групи: найцікавішим у ньому є те, що його можна застосовувати серед тих груп людей, на яких зазвичай не звертають уваги у суспільстві. У шведському суспільстві у навчальних гуртках навчаються люди з фізичними та розумовими вадами, розумово відстали, ті, у кого є синдром Дауна, та багато інших.

Навчальні гуртки інколи відіграють значну роль у період великих змін у суспільстві, коли уряд розуміє, що необхідно запровадити спеціальну інформативну компанію для того, щоб надати людям можливість краще зрозуміти, які зміни чекають на них у майбутньому в цьому регіоні. Такі гуртки можна застосовувати із загальною інформативною метою.

Вважаємо, можливостей отримати якісну освіту для пенсіонерів раніше в Україні було дуже мало. Однак в останні роки на території країни почали з'являтися такі вузи, і вони користуються величезною популярністю серед людей похилого віку. Першим таким вузом став Університет третього віку, відкритий в місті Ковелі на Волині. Він заснований на базі Ковельського територіального центру соціально-побутової реабілітації та успішно існує вже п'ять років. В університеті п'ять факультетів, і нещодавно відкрився ще один - нетрадиційної медицини. Тривалість навчання мають можливість регулювати самі студенти - це може бути як рік, так і десять років. Постійних слухачів в ковельському Університеті третього віку - більше сотні

За п'ять років існування Ковельському Університету третього віку вдалося налагодити міжнародне співробітництво. За прикладом ковельського університету Університети третього віку стали відкриватися і в інших містах України: Київ, Харків, Львів, Тернопіль, Севастополь, Миколаїв, Житомир, Шостка, Черкаси, Умань, Суми, Кіровоград. Знання тутешнім студентам потрібні виключно для себе: дипломів тут не видають. Навчання на факультетах відбувається тільки за бажанням слухача - без перевірки отриманих знань і вмінь. Також тут немає вступних іспитів, студентських квитків та канікул.

Слід зазначити, що навчальний гурток, Вищу народну школу, Університет третього віку можна розглядати як певну педагогічну модель освіти дорослих, яка містить широкі потенційні можливості для неперервної освіти. Вони доводять свою ефективність як у розвитку громадянської позиції, підвищення активності громадян у житті суспільстві, так й у задоволенні пізнавальних інтересів та реалізації творчих здібностей дорослої людини.

Спеціально для пенсіонерів була створена Комп'ютерна академія - сайт, на сторінках якого можна знайти відповіді на багато питань, що цікавлять: про користування ПК та Інтернетом. Проект «Комп'ютерна академія для пенсіонерів» (www.pc-pensioneru.ru) створив військовий лікар на пенсії - Сергій Георгійович Авдеєв. Сайт містить безкоштовні уроки по користуванню ПК та Інтернетом, викладені простою і зрозумілою мовою - спеціально для літніх людей, що ніколи не працювали з комп'ютером раніше. Також на сторінках Комп'ютерної академії для пенсіонерів можна знайти форум для спілкування користувачів, статті автора сайту, корисні посилання. Щоб отримати комп'ютерну грамотність, людям похилого віку не обов'язково записуватися на курси і відвідувати їх [6]. Оволодіння комп'ютерною технікою дає також можливість спілкуватись дорослим у соціальних

мережах, користуватись електронною поштою, скапом; можливість ще раз усвідомити – навчатися ніколи не пізно.

Нами було встановлено, що з розвитком технологій неформальне навчання стало набагато простіше й ефективніше для впровадження, а поява електронного навчання надихнуло багато компаній на відхід від традиційного очного навчання. Електронне навчання по суті своїй являє передачу знань та умінь за допомогою комп'ютерів і мереж. Інформація може поставлятися через Інтернет або по внутрішніх мережах, по супутниковому телебаченню, на CD і DVD носіях, і при цьому призначатися для самостійного вивчення або ж мати на увазі підтримку викладача. E-learning надало компаніям можливість поширювати якісне та надійне навчання по всьому підприємству, пропонувати співробітникам щогодинний доступ до навчальних та розвиваючих ресурсів - але все ж воно скоріше сприймається, як додаткова можливість для формального навчання.

Вважаємо, що неформальне навчання надає співробітникам платформу для спілкування з експертами, обміну знаннями з ключових питань і тем. Контент тут може бути не тільки соціальним, але і створюватися під конкретну мету, будь то адаптація новачків, запуск нового продукту або створення проектної команди. Неформальне навчання допоможе швидко і цілеспрямовано перенести результати навчання в роботу і полегшить спільну роботу над проектами. Неформальна освіта переважною мірою орієнтована на фактичний результат. Зараз одними з посередників неформального навчання стали соціальні мережі і проекти. Це може бути Facebook, блоги, портали. Неформальне навчання - прекрасний спосіб підвищити організаційну ефективність та довести при цьому, що інвестиції в співробітників, ресурси для навчання та інформаційні технології можуть найпрямішим чином підняти результативність, включаючи доходи, прибутковість, споживчу задоволеність і збереження кадрів. Але досягти цього можна тільки лише створивши таке середовище навчання і спільної роботи, в якому тісно пов'язані формальне і неформальне навчання [9].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, проведене дослідження дозволило зробити такі висновки: неформальна освіта в Україні розвивається як результат суспільного розвитку і на неї є попит. Неформальна освіта є важливою складовою неперервної освіти дорослих, яка має великі потенційні можливості щодо розвитку суспільства, держави, особистості. Неформальній освіті дорослих в Україні властиві такі риси: демократичність, гармонійність, різноаспектність, комплексність охоплення різних сфер, гуманність. Але, на жаль, неформальна освіта в Україні не має гідної підтримки держави та суспільства. Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду щодо розвитку неформальної освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Змеев С. И. Андрагогика : основы теории и технологии обучения взрослых / С. И. Змеев. – М. : ПЕР СЭ, 2003. – 208 с.
2. Олейникова О. Н., Муравьева А. А., Аксенова Н. М. Обучение в течении всей жизни как инструмент реализации Лиссабонской стратегии / О. Н. Олейникова, А. А. Муравьева, Н. М. Аксенова. – М.: РИО ТК им. Коняева, 2009. – 131с.
3. Собчук Г. Микола Пирогов і недільні школи / Г. Собчук . – Рідна школа. – №1, 2005. – С. 58-60.
4. Навчальні гуртки (Серія «Технологія соціальних змін») / Ресурсний центр ГУРТ, українське видання. – Київ, 2012. – 103 с.
5. Европейское образование взрослых за пределами ЕС / Пер. с английского О. Вербовой. – Минск: Пропилеи, 2010. – 214 с.
6. Компьютерная online-академия для пенсионеров. – Режим доступа:<http://education.ua/2010/06/online-compute...>
7. Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437 (2000) Про неформальну освіту. – Режим доступу:<http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm>.
8. Товариство «Знання» України. – Режим доступу:<http://znannya.org.ua>

9. Cross J. Informal learning: Rediscovering the Natural Pathways That Inspire Innovation and Performance / J. Cross. – San Francisco, 2007. – 296 p.
10. Kindström C. The Study Circle Method / C. Kindström. – Stockholm, 2000. – 32 p.